

Contribuția Bisericii din Moldova la propovăduirea Evangheliei

Drd. Ioan Valentin ISTRATI

Temeiurile hristologice ale cuvântului în Biserică

Credința creștină este fundamentată pe o realitate istorică: Întruparea Fiului lui Dumnezeu în lume, pentru mântuirea omului din robia păcatului și a morții. Mesajul (*kerigma*) lui Hristos, transmis Bisericii Sale și propovăduit de Apostoli în toată lumea, este mesajul vindecării și al vieții. Prin credința creștină se dăruiește însă nu numai informația vieții și se deschid porțile Vieții veșnice, care este Însuși Hristos, Mântuitorul lumii.

Prin Jertfa Mântuitorului pe Cruce, urmată de Învierea Sa din morți și de Pogorârea Duhului Sfânt, Biserica lui Hristos a trăit din valurile Duhului Sfânt și a intrat în mod mistic în realitatea eshatologică a vieții lui Hristos prin Liturghie. În același timp însă fiind Trupul eclesial al lui Hristos ale cărui membre sunt persoane umane libere și unice, Biserica a propovăduit mereu Cuvântul întrupat al lui Dumnezeu. Așadar, predica Bisericii nu este doar un simplu mijloc de propagare a ideilor, cum este cazul la instituțiile sociale, ci este însăși esența ei de cuvântare a Verbului divin. Prin cateheză și predică, creștinul nu intră numai în realitatea ideatică a Bisericii (cunoscând dogme, canoane, reguli morale ori liturgice etc.), ci și în cea sacramentală a ei, primind în viața lui Cuvântul lui Dumnezeu în mod evanghelic și euharistic. Așadar, Cuvântul Crucii și al Învierii este nu numai „lumina lumii” (Ioan 12, 8), ci și „Viața lumii” (Ioan 14, 6)¹.

Aceasta este rațiunea afirmației perpetue a Bisericii că „noi ne împărtășim de Cuvânt prin Evanghelie și prin Euharistie” (Origen). Cuvintele Scripturii sunt consubstanțiale Cuvântului-Hristos, iar misiunea Bisericii este extensia sacramental-eclesială a lucrării Verbului întrupat pentru mântuirea lumii. Liturghia Bisericii este continuarea, aprofundarea doxologică și intrarea Bisericii în viața dumnezeiască a lui Hristos, iar istoria lumii se vedește prin Euharistie a fi istorie sacră și plan al lui Dumnezeu de iubire și de mântuire a făpturii.

¹ A se vedea și studiul Pr. Asist. Gabriel Popescu, *Predica în Biserica Ortodoxă Română în vremea noastră*, în B.O.R., nr. 11-12, 1972.

Caracterul unic al creștinismului românesc

Neamul românesc a primit o creștinare profundă și progresivă, care s-a impregnat indelebil în ființa sa. Structura psihologică și sociologică a neamului nostru este așadar așezată pe lumina Crucii și a Învierii, a răbdării și a ridicării, a suferinței asumate și a bucuriei mulțumitoare. Limba de neam latină a păstrat rigoarea și elevația romană, îmbogățindu-se cu diversitatea limbilor vecine, preluând în cult deopotrivă simțul tainei (*mysterion*) de factură greacă și avântul spre fuziune al creștinătății slave, păstrând luciditatea romană și smerenia profundă și ascetică a dacilor. Tradițiile și obiceiurile pre-creștine au fost preluate și creștinate în mentalitatea poporului. Noi nu am fost creștinați cu forța sau ca urmare a unei decizii politice autoritare, ci creștinarea poporului român s-a desfășurat lent și firesc, în hotarele creștinătății orientale și în albia de lumină a limbii latine, așa încât vocația romană pentru ordine, drept și edificare s-a împletit cu structura mistică, liturgică și smerită a creștinătății răsăritene.

Primul mileniu creștin a fost marcat de această creștinare treptată și profundă². Misiunea apostolică a Sfântului Andrei, „cel întâi chemat”, colonoștii romani care au venit în Dacia cu credința nouă în Învieria lui Hristos, goții creștini, *Scythia Minor* ca bastion al credinței în nordul Imperiului, influența bizantină iustiniană sunt numai câteva aspecte din acest proces discret și ireversibil din care, în zorii celui de-al doilea mileniu, românii (vlahii) s-au format ca popor creștin de limbă latină și de credință răsăriteană (ortodoxă).

Românitatea ortodoxă nu a avut niciodată de luptat cu ispitele și iluziile imperiale, totalitare sau filetiste ale grecilor ori rușilor, în decursul vremii. Neamul vlahilor din jurul Carpaților a fost mereu în ritmică transumanță între Cruce și Învierie, între invazii și pace, între răbdare pătimitoare și luptă jertfelnică.

Din acest punct de vedere, Moldova a fost teritoriul unei sinteze spirituale, între mistica eleno-slavă și elevația gotică, între complexitatea circulară și liturgică a Orientului și rigoarea verticală a Apusului.

Cultura poporului român s-a plămădit și s-a dezvoltat în Biserică și în tinda Bisericii. Lumina liturgică a Ortodoxiei a asimilat diversitatea culturală a neamurilor binecuvântate cu ea și a evitat fricțiuni și adversități cum s-a întâmplat în Occident unde obsesia de uniformizare (provenită dintr-o prea mare articulare politică a Bisericii) a creat prin reacție o cultură anti-ecclesială și apoi anti-creștină. Este demn de menționat că Voltaire – spre exemplu – nu a luptat împotriva creștinismului, ci împotriva instituționalizării sale excesive.

De aceea, cultura românească este profund ortodoxă și rămâne firesc în albia de frumusețe liturgică și smerită a spiritului bizantin, păstrând un caracter unic de latinitate și ortodoxie³. În consecință, cultura poporului român a fost o cultură izvorând din predica de la Biserică și din literatura populară⁴.

² „Botezul adânc” a se vedea † Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, *Dăruire și Dănuire, Raze și chipuri de lumină din istoria și spiritualitatea românilor*, Trinitas, 2005.

³ A se vedea și studiul Pr. Dr. Gabriel Popescu, *Predică și predicator în Biserica Ortodoxă Română*, în S.T., 1971, nr. 1-2, p. 106.

⁴ Ștefan Bârsănescu, *Învățământul oral prin predică, cel dintâi sistem de învățământ de durată la români*, Editura Academiei, București, 1971.

Predică la începuturile Mitropoliei Moldovei (veacul al XV-lea)

Limba stră-română a servit cultului liturgic autohton până în zorii formării principatelor medievale, atunci când Biserica a devenit o instituție specifică a voievodatului românesc. Prezența centrelor bisericești slave la sudul Dunării a facilitat intrarea limbii slavone ca limbă de cult în spațiul carpatic, până în veacul al XVII-lea⁵. Referindu-se la generalizarea limbii slavone de cult în tot spațiul dunărean, marele istoric Nicolae Iorga adaugă că: „în apropierea noastră era o singură puternică ierarhie religioasă, stăpână pe oarecare cultură: cea bulgărească”. Marile centre de spiritualitate slavă Silistra și Vinin își vor exercita influența și peste Dunăre, acolo unde se afla populația romanizată a Daciei de odinioară.

Imperiul româno-bulgar al fraților Petru și Asan va reuși să răspândească în jurul său credința bizantină de expresie slavonă: „Când ciobanii aromâni din Pind au întemeiat o nouă împărăție bulgărească, episcopiile dunărene au răspândit iarăși cultura slavă”⁶. Credința ortodoxă a stră-românilor este atestată și de o scrisoare a Papei în 1234, despre „pseudo-episcopii” din părțile românești, care țin ritul grecilor: „quidam pseudo-episcopi Graecorum ritum tenenses”⁷. Aceștia erau din regiunea de sud a Moldovei și aveau autoritate asupra credincioșilor, încât ei convergeau chiar pe așa-zisii „misionari” catolici din zona episcopiei Milcoviei⁸.

Formarea statului medieval Moldova a facilitat organizarea Bisericii de aici și o mai bună comuniune cu Bisericile vecine, dar mai ales cu Biserica mamă din Constantinopol. Ambiția domnitorului Alexandru cel Bun era de a avea un mitropolit român pe tronul Moldovei, însă Mitropolitul Iosif Mușat, din dinastia domnitoare a Moldovei, nu era recunoscut de Patriarhia de Constantinopol, fiind ales de țară. Biserica constantinopolitană a trimis astfel pe mitropolitul grec Ieremia, dar acesta nu a fost primit. Din această cauză, patriarhul bizantin a excomunicat țara și pe Mitropolitul Iosif. La intervenția lui Mircea cel Bătrân însă, Patriarhul a iertat țara și a trimis în Moldova doi emisari care să cerceteze starea de fapt. Unul a fost ieromonahul Grigorie Țamblac, care la 20 decembrie 1401 a rostit cea dintâi cuvântare la Suceava în Biserica Mitropoliei. Această cuvântare a fost de bună seamă rostită în românește, altfel inteligibilitatea ei ar fi avut de suferit în mod considerabil. De altfel, una din politicile emisarilor bizantini și de bună seamă și a trimișilor Bisericii din Constantinopol era aceea ca aceștia să cunoască foarte bine limba locală.

Într-o succesiune de metafore specific bizantină, Țamblac afirmă: „Fiindcă văd dragostea voastră că primește cu dulceață cuvintele învățaturii precum un pământ bun și gras semințele (...). Mai întâi laudând osârdia voastră cea caldă, atâta sârguință către Biserică, pe câtă au copiii către mama lor, pe câtă bolnavul

⁵ Nicolae Iorga, *Istoria literaturii religioase a Românilor – până la 1688*, București, Atelierele Grafice I.V. Socecu, 1904.

⁶ *Ibidem*, p. 8.

⁷ Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenburgen*, I, Sibiu, 1892, no. 69.

⁸ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, București, 1952, pp. 242-244.

cătră doftor, pe câtă cel însetat către izvor, pe câtă corabia cătră liman, pe atâta și pe noi ne înveselește sporirea voastră, încât vom fi și vestitori de bucurie despre fapta bună a voastră Patriarhului care ne-a trimis”⁹.

Grigorie Țamblac rămâne unul dintre primii mari predicatori în Țările Române. Lucrarea sa oratorică conține o mare diversitate de teme. Astfel, el vorbește: *Despre dumnezeieștile Taine, Despre cum trebuie să se îngrijească cel ce voiește a se împărtăși, Despre neținerea de minte a răului, Despre datoria ce are omul a se curăți cu pocăință în cele cinci Zile dinaintea Crăciunului, Asupra iudeilor care întrebă: să fi luat oare Dumnezeu femeie și să fi născut fiu, Despre Fericitul Filogonie, arhiepiscopul Antiohiei etc.*

Activitatea lui Grigorie Țamblac în Moldova este cu atât mai importantă cu cât Mitropolia Moldovei era la începuturile ființării ei ca instituție, iar încercările politice de catolicizare a țării de către principii maghiari erau intense. Predicile sale au fost rostite în limba română pentru că altfel oamenii nu ar fi înțeles nimic. În acest sens, Nicolae Iorga poate afirma:

„Grigorie Țamblac rămase un timp în țară. Întrebuință această vreme ca să ție predici, potrivit cu meșteșugul său de retor bisericesc. Așa au făcut mulți prelați greci în Suceava, Iași și Târgoviște mai târziu”¹⁰ și „Moldovenii se aleseseră de la dânsul cu *Panegiricul slavon* al Sfântului Ioan cel Nou, ale cărui moaște au fost strămutate supt ochii săi de la Cetatea Albă la Suceava, în 1400-1401”¹¹.

Ieromonahul Grigorie Țamblac va ajunge mai târziu mitropolit de Kiev, unde va desfășura o bogată activitate omiletică. El rămâne unul dintre cei mai importanți predicatori ai Bisericii în veacul al XV-lea.

Mănăstirea Neamțului a fost în decursul istoriei cea mai importantă lavră a Bisericii din Moldova: activitatea cărturărească este aici prezentă încă de la început, din veacul al XIV-lea. Astfel, putem găsi la Neamț călugări cărturari și isihasți veniți din Țara Românească, de la Mitropolitul Nicodim, din sudul Dunării ori chiar din Muntele Athos. Această contribuție culturală ar putea explica prezența în Mănăstirea Neamț a manuscrisului corespondenței dintre Nicodim cu vestitul Patriarh de Târnovo, Eftimie, și un *Tâlc al Evangheliilor* scris de Teofilact¹². Copistul Gavriil Uric scrie – în limba slavonă – la puțin timp după moartea lui Alexandru cel Bun un *Sbornic* (1440), un *Minei* în două tomuri (1444-1447), un *Mărgărit* (1442-1443), un *Scărariu* (1445), ceea ce dovedește prezența manuscriselor aduse din lavrele creștinătății sud-dunărene, cu care Moldova avea legături strânse. Această lucrare va fi continuată în 1461 la Neamț de Atanasie, iar mai târziu, la Putna, de călugărul Paladie.

Un alt document de o excepțională importanță este *Evangheliarul de la Neamț*, de pe vremea Sfântului Voievod Ștefan cel Mare. Această lucrare a trecut și prin

⁹ *Istoria predicii la români*, p. 8 și în Episcopul Melchisedec, *Mitropolitul Grigorie Țamblac*, în „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filosofie”, an II, vol. III, București, 1884, p. 4.

¹⁰ N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor*, București, 1904, p. 13.

¹¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 14.

¹² A se vedea V. Melchisedek, *Catalogul manuscrisurilor din Neamț*, în „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie”, II, 1898, pp. 130-139.

mâinile lui Petru Movilă și se găsește astăzi la Biblioteca Regală Publică din München¹³.

În veacurile medievale, „cazania bătrână” a fost cartea de căpătâi a românului ortodox. Notorietatea acestei cărți în mediul teologic românesc poate fi comparată cu anumite colecții din Apus cum sunt *Postilliarum* sau *Homiliarum*. Liturgia ortodoxă, deși celebrată în vechea limbă slavonă a lui Chiril, era mediată popoului credincios prin predică și sfat duhovnicesc, dar mai ales prin Spovedanie, în limba românească. M. Gaster spune că după Biblie, Cazaniile sau omiliile de explicare a Scripturii ocupă locul cel dintâi în literatura bisericească românească¹⁴.

Sub Teoctist, Mitropolitul Moldovei, sfetnic al Sfântului Ștefan cel Mare, cultura slavonă scrisă înflorește în Moldova. Unul dintre ucenicii lui Teoctist, Visarion, merge până la Athos pentru a transcrie manuscrise în Lavra Zografului, ctitorită de Marele Voievod. Tot datorită lui – se pare – în Mănăstirea Neamțului se găsește o carte scrisă la Mănăstirea Xenofont¹⁵. Teoctist moare în 1477 la Neamț, locul favorit de retragere al mitropoliților Moldovei. Mitropolitul Gheorghe, cel care i-a urmat în scaun lui Teoctist a încurajat copierea de manuscrise slavone și grecești, astfel că unul dintre ucenicii săi, Ilarion, era copist de renume.

Predica în Moldova veacurilor XVI-XVII

Secolul al XVI-lea este dominat de prezența tot mai stăruitoare a cărților de omilii și de explicare a cultului, în limba română, cu grafie chirilică. Diaconul transilvănean Coresi este figura dominantă a tipăriturilor românești.

Astfel, *Cazania* lui Coresi din 1564, numită și *Tâlcul Evangheliilor* a ajuns de bună seamă și în Moldova, mai ales având în vedere relațiile deosebite ale moldovenilor cu negustorii brașoveni (care au culminat pe vremea Sfântului Voievod Ștefan).

Pentru a înțelege mai bine circulația acestor cărți în toate teritoriile românești, putem menționa și *Evanghelia cu învățătură* de la 1581. Luca Hrajiță, judele Brașovului, spune că a găsit cartea aceasta la „arhimitropolitul” Serafim în Târgoviște. În acest sens el notează:

„Cu voia mitropolitului Serafim, noi o dădurăm lui Coresi diaconul, ce era meșter învățat în aceste lucruri de o scoase din cartea sârbească pe limba românească, împreună cu preoții dela Biserica Scheilor, de lângă Cetatea Brașovului anume popa Ioan și popa Mihai”¹⁶.

Putem trage concluzia că limba română a fost fermentul conștiinței de neam a românilor încă de la primele scrieri românești.

În secolul următor (XVII), familia domnitoare a Movileștilor, educată în cultura slavonă a Poloniei, va ține la tradițiile cărturărești ale trecutului. Limba

¹³ Vezi *Codices manuscripti Bibliothecae Regiae Monacensis*, de Georgius M. Thomas, München, 7, 1858, p. 327.

¹⁴ *Chrestomație română*, vol. I, București, 1891, p. XXXVI.

¹⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 14.

¹⁶ Bianu-Hodoș, *Bibliografia românească veche*, Tomul I, București, 1903, p. 85.

română era folosită în vorbire, dar documentele oficiale erau slavonești. De pildă, voievodul Constantin Movilă – afirmă Nicolae Iorga – notează doar trei cuvinte în românește pe un document slavon. Acestea sunt „așa să fie”¹⁷.

Printre talmăcitorii din Moldova, unul din cei mai vestiți este Eustratie Tretilogofăt, prieten cu Mitropolitul Varlaam. El alcătuieste o antologie de canoane din Zonara, Harmenopoulos și alți canonisti bizantini. Lucrarea sa se numește *Pravila aleasă* și este tradusă din elinește „pre limba românească”. Tot el va mai traduce *Șapte Taine ale Besearecii*, care cuprind lămuriri de ordin liturgic, dar și explicații simbolice pentru fiecare Taină în parte¹⁸.

Aceste eforturi de a răspândi limba românească în viața Bisericii și a poporului vor fi încununat de marele Varlaam, egumen de Secu și Mitropolit al Moldovei, în vremea de strălucire bizantină a domniei lui Vasile Lupu Voievod.

Mitropolitul Varlaam al Moldovei

Marele ierarh Varlaam era din familia Moțoc, „fiu de țăran din părțile Putnei”, familie care dădu și doi domni, Gheorghe Ștefan și Istrati Dabija. A ucenicit și a învățat cărturărie la Mănăstirea Secu, unde ajunge egumen la 1610. A ajuns mitropolit după moartea Mitropolitului Atanasie Crimca, în 1632. Întronizarea sa ca mitropolit, la 23 septembrie 1632, a fost un eveniment la care vestitul Meletie Sirigul, dascăl al Bisericii din Constantinopol, a ținut o predică.

Activitatea culturală a mitropolitului pe tărâm omiletic este încununată de cea mai de seamă realizare a sa: *Cazania* sau *Carte Românească de învățătură Dumeneceilor preste an și la praznice împărătești și la sfinți mari*, apărută la „tipariul cel domnesc” de la Mănăstirea „Trei Ierarhi”, în 1643.

Această lucrare se îndreaptă către „toată seminția românească pretutindene, ce să află pravoslavnică, într-această limbă”¹⁹. În ea se cristalizează pentru prima oară în mod explicit unitatea de neam, de limbă și de simțire a românilor de pretutindeni. Mitropolitul Varlaam este conștient de misiunea timpului său, aceea de a deștepta la viața în Hristos tot neamul românesc, prea multă vreme prigonit și îndurerat. Sensibilitatea sa poetică unită cu avântul etic oferă evidența existenței unei limbi românești încheiate și înfloritoare²⁰.

Aceste realități sunt cuprinse în mod concentrat în vestitul *Cuvânt înainte către toată seminția românească* al domnitorului Vasile Lupu al Moldovei, care spune că dăruiește această lucrare „ca un daru limbii românești spre folosul sufletelor pravoslavnice”. Urmează apoi *Precuvântarea* Mitropolitului Varlaam, care arată răspândirea Evangheliei în lume și necesitatea înțelegerii ei de către neamul

¹⁷ N. Iorga, *op. cit.*, p. 117.

¹⁸ *Ibidem*, pp. 157-158.

¹⁹ *Ibidem*, p. 161.

²⁰ A se vedea studiul lui Augustin Z. Pop, *Cazania Mitropolitului Varlaam după 300 de ani*, în „Universul literar”, 10 mai 1944 și cel al lui Liviu Onu, *O contribuție valoroasă la dezvoltarea limbii literare: Cazania lui Varlaam*, în Buletinul Universităților V. Babeș și Bolyai, vol. I, nr. 1-2, Cluj, 1956.

românesc ortodox. Ea este un adevărat excurs hermeneutic și național în care marele cărturar oferă o viziune integratoare asupra culturii veacului său: „Cu mult mai vârtos limba noastră românească, ce n-are carte pre limba sa, cu nevoie iaste a înțelege cartea alții limbi, și pentru lipsa dascălilor ș-a învățaturii, cât au fost învățând mai de multă vreme, acmu nice atâta nime nu învață. Pentru aceea de nevoie mi-a fost, ca un datornic ce sunt lui Dumnezeu, cu talantul ce mi-au dat, să-mi poci plăti datoria măcar decât, până nu mă duc în casa cea de lut a moșilor mei. Adunat-am din toți sventei Evanghelii dascali besearicii noastre; și deac-am scris, arătat-am măriei Sale pravoslavnicului Domn Io Vasile Voivodul, cu mila lui Dumnezeu Domnului Tărei Moldovei. Măria Sa ca un domn creștin și blagocestiv și iubitor de besearică, grijind ca un stăpân bun de folosul oilor lui Hristos, nu numai pentru cele trupești, ci și pentru cele sufletești, de unde singur Dumnezeu cu mâna Sa cea puternică a arătat Măriei Sale spre acest lucru îndreptător, preosvențitul parinte Petru Moghila, fecior de domn de Moldova, arhiepiscop și mitropolit Kievului, Haliciului și a toată Rusia, carele pre pofta măriei Sale a trimis tiparul cu toate meșteșugurile câte trebuiesc, spre care lucru măria sa domnul ce scrie mai sus Io Vasile Voevodul cu darul lui Dumnezeu domnul Tărei Moldovei, cheltuială nesocotită spre tot lucrul tipăriei a dat. Și așa cu darul lui Dumnezeu după început am văzut și svrășit”.

Originalitatea lucrării este certă, mai ales în ceea ce privește structura stilistică și bogăția lexicală, precum și succesiunea de metafore de o deosebită profunzime și frumusețe²¹. Toți cercetătorii care s-au aplecat asupra originilor ori chiar a filiației sale directe mărturisesc sinteza unică de gândire românească și învățătura dreptmăritoare. De altfel, Varlaam însuși afirmă: *Cazania* este „adunată din toți tâlcovnicii Evanghelii, dascali Besearicii noastre”. *Cazania* lui Varlaam este tipărită *in folio*, cu trei foi nenumerotate la început și patru la sfârșit și cuprinde 76 de predici²².

În ea se pot găsi certe influențe din Θησαυρὸς – *Tezaurul* lui Damaschin Studitul, mai ales din permanenta preocupare moralizatoare și din recurența comparațiilor din cotidian pentru a introduce o temă teologică.

Unii cercetători lingviști afirmă că opera lui Varlaam este pentru limba română ceea ce este Biblia lui Luther pentru limba germană²³. Pe lângă importanța ei lingvistică însă valoarea apologetică a lucrării este considerabilă și ne introduce în atmosfera vremii, plină de provocări sectare ori prozelitiste.

Una dintre cele mai fascinante imagini ale lucrării este lumina eshatologică revărsată peste lume în Împărăția lui Dumnezeu. Această metaforă poate infirma acuzele care s-au adus operei de reduccionism moralizator și de pesimism:

²¹ Chiar dacă Prof. Dr. Pandele Olteanu, în lucrarea sa *Importanța „Cărtii românești de învățătură” denumită și Cazania Mitropolitului Varlaam al Moldovei la împlinirea a 350 de ani de la tipărire, 1643-1993*, publicată în B.O.R., 1-3, 1993, pp. 60-67, consideră că opera lui Varlaam este o compilație, această opinie este unilaterală și ea nu analizează opera marelui mitropolit decât din perspectiva filiației sale la diferite colecții de predici bizantine.

²² *Istoria Predicii la Români*, București, 1921, pp. 36-39.

²³ Vezi și Grigore Scorpan, *Locul Cazaniei lui Varlaam în vechea noastră literatură omiletică din veacul al XVI-lea și al XVII-lea*, în *Cercetări istorice XIII*, nr. 1-2, Iași, 1943.

„Acolo iaste viața fără de moarte și cununi gătate celora ce biruiesc pohtele și păcatele, celora ce se trudesce pentru Dumnedzău. Sunt paturi de lumină veșnică, cu lumină așternute”.

Istoricul Nicolae Iorga afirmă: „Cazania a fost o adevărată binefacere literară și un mijloc de îndeplinire a unității culturale românești”²⁴.

Mitropolitul Varlaam este un adevărat exeget al Scripturii, interpretarea alegorică patristică împletindu-se cu comparații din cotidian și trimiteri la istoria neamului românesc²⁵. Dincolo de rigoarea retorică a fiecărei predici (de exemplu, fiecare alocuțiune are introducere cu o *captatio benevolentiae*, anunțarea temei, tratare și aplicare²⁶), transpare intenționalitatea fundamentală a acestora: propovăduirea lui Hristos în sânul comunităților creștine românești. Acest stil unic și profund dovedește accesibilitatea paradigmelor morale creștine²⁷ și a înțelegerii mesajului Evangheliei: „cum nu iaste putință focul să arză fără lemne, așa nu iaste putință să se spășească neștine fără de lucrurile credinței sale”²⁸.

În predica de la Duminica a 4-a după Paști întâlnim ideea că toate făpturile fug de moarte și caută sănătatea, dar vine după noi moartea și boala²⁹. Ideea pocăinței permanente este atent analizată de marele ierarh, folosind toate resorturile de înțelegere a Scripturii și Sfinților Părinți: „Apropie-te cătră Dumnedzău, cela ce nu iubește pieirea păcătoșului. Cadzi cătră mila lui, că de mult te așteaptă”.

Pragmatismul duhovnicesc și diversitatea temelor – „dogmatice, morale, liturgice, sociale, sau istorice” – predicilor lui Varlaam³⁰ se vede din tonul direct și concis, lipsit de evanescența orientală ori de verbiajul bizantin, și totuși plin de sensibilitate poetică: „Pe diavol trebuie să-l batem cu postul și cu ruga și să-l omorâm cu smerenie”³¹.

Pocăința creștinului este o icoană și o profilaxie a Judecării finale, care va discerne toate lucrările, gândurile și intențiile oamenilor. Sfânta Taină a Mărturisirii este așadar un plâns înnoitor și dătător de viață care anulează plânsul cel veșnic în „măruntaiele iadului”: „Plânge-vor creștinii ceia ce n-au purtat asupra lor omărâciunea cea de păcate a sventei cruci ce s-au chemat numai cu numele creștini... Plânge-vor și cei buni ce nu s-au nevoit mai mult pentru binele lor cel veșnic”³².

La Duminica a 5-a, alegoria apei ca unitate în diversitate a Duhului Sfânt, „viața făpturilor”, este de o sensibilitate și profunzime unice: „Cum-i apa cea de

²⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 290.

²⁵ A se vedea Teodor Bodogae, *Mitropolitul Varlaam ca teolog*, în M.M.S., 1957, nr. 10-12, pp. 775-790.

²⁶ Drd. Ioan D. Popa, *Valoarea omiletică a Cazaniei lui Varlaam*, în B.O.R., nr. 5-6, 1971, pp. 560-561.

²⁷ *Ibidem*, p. 554.

²⁸ IPR, p. 41.

²⁹ Cf. mai ales studiului Pr. Prof. Dr. Al. Moraru, *Ideea de pocăință în Cazania lui Varlaam – 1643*, în B.O.R., 10-12, 1993, pp. 66-71.

³⁰ Drd. Ioan D. Popa, *op. cit.*, p. 556.

³¹ *Cazania lui Varlaam*, Ed. J. Byck, București, 1943, p. 68.

³² *Ibidem*, p. 24.

ploaie, ce să pogoară diin nuări pre pământu, în multe chipuri lucrează, pre câmpi și pre codri, în flori și în pomeți, de le creaste și le înfrământă, albeaste și le ruseaste, gălbeneaste și mohorâteaste, unele verdzi, altele albastre, - săvai că iaste apa numai într-un feliu, iar în multe fealiuri lucrează, înduleceaste și amăreaste, așa și Duhulu Svântu în multe chipuri lucrează, ca apa spală și curăteaste, spală și întăreaste”.

La Duminica Tuturor Sfinților, Varlaam justifică ortodoxia venerației sfinților, arătând că cinstirea lor este cinstirea lucrării lui Dumnezeu în oameni: „Pentru căci și voinicii împărătești când sunt cinstiți atunci iaste cinstit și împăratul. Într-acela chip și într-această zi de astăzi, întru carea se cinstesc sfinții, mai vrătos se cinsteste și se proslăvește Dumnezeu. Sfinții ne pot ajuta, căci se roagă pentru noi și vor fi ascultați căci și un împărat mai bucuros ascultă de cererile slugilor sale”³³.

Lucrarea de cristalizare a limbii literare românești va fi continuată de Mitropolitul Varlaam și prin volumul intitulat *Șapte Taine*, tipărit în 1644, tot la Tipografia Voievodală de la Iași³⁴.

Referindu-se la rolul jucat de *Cazanie* în făurirea conștiinței naționale a românilor, Nicolae Iorga afirmă: „Cugetarea cărților de învățatură bisericească slavone trecuse data acesta prin însuși sufletul poporului românesc; ea se născuse astfel din nou în graiul, scris așa cum se vorbește, al starețului Varlaam de la Secul”³⁵.

În *Predoslovia* Mitropolitului Nicolae Colan la ediția *Cazaniei* lui Varlaam (1943), acesta afirmă: „Nu cunosc o carte – afară doar de Sfânta Scriptură – care să fi adus în casa cea duhovnicească a românului mai multă lumină decât *Cazania* Mitropolitului Varlaam, trimisă la propovăduire în anul Domnului, 1643”³⁶. Celebritatea acestei lucrări poate fi arătată și prin multitudinea edițiilor sale: peste 30 de ediții³⁷. Valoarea și stima de care se bucura Moldova în acele vremi se vede și din faptul că, în 1639, Mitropolitul Varlaam a fost propus la scaunul de patriarh de Constantinopol.

Atmosfera de profundă efervescență culturală și spirituală din vremea lui Vasile Lupu va fi continuată de mitropoliiții următori marelui Varlaam, chiar dacă nu cu aceeași intensitate. Astfel, în 1661, ieromonahul Rafail din Dragomirna copiază o *Cazanie* de Paști care e o predică a lui Ioan Hrisostom tradusă mai întâi din grecește în slovenește și apoi în românește³⁸: „Grăiește de ne cheamă pe noi frați Ioan ce ieste cu rostul de aur, organ sufletesc”.

În 1644, la Mănăstirea Dealu, în Țara Românească se tipărește *Cazania – Evangelia învățătoare* – care copiază *Cazania* lui Varlaam, iar în 1699, la Bălgrad, se

³³ A se vedea Drd. Ioan D. Popa, Valoarea omiletică a *Cazaniei* lui Varlaam, în B.O.R., nr. 5-6, 1971, pp. 550-563.

³⁴ Contribuția marelui ierarh la făurirea limbii literare românești a fost tratată și de Pr. Scarlat Porcescu, în studiul *Locul Mitropolitului Varlaam în Biserica Ortodoxă și în viața culturală a poporului român*, în M.M.S., XXXIII, 1957, nr. 10-12.

³⁵ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 159.

³⁶ *Ibidem*, p. 66.

³⁷ Prof. Dr. Pandele Olteanu, *op. cit.*, p. 61.

³⁸ *Istoria Predicii la români*, p. 48.

tipărește aceeași Evanghelie învățătoare (*Chiriacodromion*), compilație a Cazaniei lui Varlaam, conținând 82 predici.

Mitropolitul Petru Movilă povestește, în notele sale slavonești, despre o minune pe care i-ar fi povestit-o „Varlaam ieromonahul”, despre îngreunarea moaștelor Sf. Ioan cel Nou de la Suceava, în 1621, când Mitropolitul Anastasie Crimca „se gândea să fugă cu moaștele dinaintea Cazacilor prădalnici”.

Nicolae Milescu Spătarul este o figură unică de europenism și cultură pluralistă. Cunoștințele sale lingvistice și teologice l-au făcut să străbată Europa și Asia și să mărturisească credința Răsăritului la multe curți regale. Din părțile Vasluiului, după ce l-a trădat pe Ștefăniță, ajutându-l pe Constantin Șerban să preia domnia Moldovei, Nicolae Milescu a fost pedepsit de Ștefăniță, fiind însemnat la nas pentru trădarea lui, de unde și porecla de „Cârnul”. Plecat în pribegie, în 1667 îl găsim la Stocholm dând ambasadorului francez o lucrare despre „credința creștină a răsăritenilor” în ceea ce privește *transubstantio* numită „Enchiridion sive stella orientalis occidentali splendens”. În 1675, Nicolae Milescu pleacă în China ca emisar al Țarului Rusiei. Însemnările sale de călătorie sunt de o certă valoare istorică.

Mitropolitul Dosoftei al Moldovei

Însă cărturarul care va înclina decisiv balanța în favoarea limbii românești în cult este Dosoftei, Mitropolitul Moldovei. Călugăr la Mănăstirea Probota, știe slavonește, grecește, latinește și poloneză. La 10 mai 1658 este hirotonit episcop de Huși, în 1659 episcop de Roman, iar în 1671 mitropolit în timpul domniei lui Duca Vodă.

Aversiunea sa față de turcii păgâni îl va face să susțină Polonia, putere creștină, și pretendenții la tronul Moldovei aduși de aceasta, fără a bănuși că stăpânirile sunt silnice, de orice parte vor fi venind. Moldova era teatru de război și năvălirile tuturor vecinilor prădalnici, în ciuda declarațiilor pompoase de intenție, nu erau decât prilej de sărăcie, de suferință și de moarte. Dosoftei îl va primi, în anul 1686, pe Ioan Sobieski la Iași, care în curând va trebui să plece, pricinuind și exilul marelui mitropolit, care ia și moaștele Sf. Ioan cel Nou cu el.

Cronicarul Ion Neculce, dincolo de spiritul critic, uneori exagerat al cronicilor sale, afirmă: „Multe limbi știa. Elinește, latinește, slavonește, și alte. Adânc din cărți știa; și deplin călugăr, și cucernic și blând ca un miel: în țara noastră pre aceste vremi nu se află om ca acela”.

Mitropolitul Dosoftei traduce *Viața și petriacerea Svintilor*, căutând prin „lexicoane de agiunsu”, punând bazele literaturii românești de sinaxar. De asemenea, tipărește în anul 1673, la Uniew, *Psaltirea pre versuri tocmită*: „În cele o sută cincizeci de mărturisiri, de rugăciuni, de imnuri, de tânguiri, se află tot sufletul omenesc în întoarcerea lui asupra sa însuși și în avântul plin de sfială și de temere către puteri mai mari decât dânsul” (Nicolae Iorga). *Psaltirea* versificată este primul monument de literatură poetică românească, originalitatea versului fiind completată de o viziune istorică și de o credință ortodoxă de mare profunzime. Ea rămâne – alături de *Cazania* lui Varlaam – actul de naștere al limbajului

poetico-teologic românesc care exprimă sufletul neamului nostru. Importanța ei vine și din efectele ei benefice printre care relansarea limbii românești în toate manifestările cultului divin. Dosoftei are și meritul de a fi și primul traducător din originalul grecesc al *Sfintei și Dumnezeieștii Liturghii*, dăruind astfel întregii Bisericii românești lumina și densitatea teologică a Sfintei Euharistii, în limba strămoșilor. De altfel, limbajul teologic este o premisă necesară a oricărei teologii a unui neam, iar Dosoftei vestește și inaugurează era cultului liturgic în limba română³⁹. Mitropolitul Dosoftei va tipări în 1683 și *Parimiile preste an*, lucrare care va fi prezentă multă vreme pe strănile vechi ale Bisericilor din Moldova.

De asemenea, marele voievod cărturar Dimitrie Cantemir, „filosof între principii și principe între filosofi” – născut la 26 octombrie 1673, la Iași, fiu al viitorului domnitor Constantin Cantemir are și câteva lucrări de interes misionar și omiletic.

Lucrarea sa filosofico-morală *Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul*, publicată la Iași, în 1698, text paralel româno-grecesc, un tratat de educație morală în spirit ortodox, va fi folosită în predicile preoților din Moldova mai ales datorită caracterului său moralist și alegoric.

Necesitatea pregătirii teologice a preoților

În primele veacuri ale ființării Mitropoliei Moldovei, preoția era una de vocație, iar hirotoniile erau săvârșite după o ucenicie a candidatului la o mănăstire cu aleasă lucrare cărturărească și liturgică. Preoții de sate erau învățați sumar să slujească Sfintele Taine de călugări, iar formația lor în mănăstiri a fost un punct forte în păstrarea dreptei credințe. Însă, din rațiuni lesne de înțeles, preoții din Moldova nu beneficiau de educație teologică sistematică, mănăstirile fiind în mod neoficial școli de inițiere în săvârșirea Tainelor lui Dumnezeu.

Această realitate devine obsoletă începând cu veacul al XVII-lea, când cărțile de cult și manuscrisele patristice și filocalice impuneau o mai bună organizare a învățământului teologic. Astfel, Academia de la „Trei Ierarhi” a fost cel mai puternic focar de cultură teologică din Moldova.

Mai târziu, Constantin Mavrocordat, în a doua sa domnie în scaunul Moldovei, în anul 1741, a fixat unele orânduiri bisericești de mare importanță pentru viitorul predicii în Moldova. S-a hotărât ca la mitropolie, la episcopii și la mănăstiri să fie dascăli și copii la învățătură, preoții să fie pregătiți înainte de hirotonie, iar călugării să nu fie „văcari, au prisăcari, au păcurari și alte ca acestea”⁴⁰.

În 1764 domnul Grigorie Ghica emite un hrisov în care deplânge situația tristă a bisericii moldovenești și de „cei ce nu se arată cu învățătură și propovăduire în Duminicile din Sfânta și dumnezeiasca Scriptură”.

În cea de-a treia domnie a sa, Constantin Mavrocordat, 1748-1749, a dat dispoziție ca Biserica de la Curte să se transforme în școală pentru preoții care

³⁹ Ștefan Dinulescu, *Viata și scrierile lui Dosoftei, Mitropolitul Moldovei*, Cernăuți, 1885.

⁴⁰ Melchisedec, *Cronica Husilor*, București, 1869, p. 213.

trebuiau să asculte predicile și învățăturile unui preot mai cărturar. La ușa Bisericii erau așezați „ciohodari” care nu lăsau pe nici un învățacel să iasă afară.

„Un preot ce-l avea Măria Sa învățat la carte grecească și românească se suia în amvon de le cetia după cum se cădea a ști fieștecare preot orânduiala bisericii și a botezului și a spovedaniei”⁴¹.

Mitropolitul Iacob Putneanul al Moldovei

În zilele domnului moldovean Scarlat Ghica, în anul 1757, se tipărește „cu osteneala și cheltuiala” Mitropolitului Iacob Putneanul (1750-1758) cartea numită *Adunare de multe învățături*, tipărită în tipografia domnească. În prefață, marele ierarh se adresează preoțimii să citească învățăturile cuprinse în ea: administrarea Sfințelor Taine, iar celelalte învățături „să se citească de-a pururea prin sfintele biserici întru auzul tuturor”. Partea a doua este tâlcuirea celor zece porunci. Se vede din această carte că sosise vremea pentru o nouă paradigmă a mesajului Bisericii, mai accesibil credincioșilor și mai misionar. Strategia defensivă a Bisericii în veacurile anterioare devine eferverscentă predicatorială și culturală.

Mitropolitul Iacob va tipări mai multe cărți de slujbă printre care *Sinopsis adică adunarea a celor șapte laude ale sfintei Biserici*, în 1751. De asemenea apare și cartea *Alfavita sufletească*, în anul 1755.

Iacob Putneanul – după *paretisis*-ul său – a stat 18 ani la Mănăstirea Putna dezvoltând o adevărată școală religioasă. Din această școală a ieșit Vartolomei Măzăreanu, egumen la Mănăstirea Putna din 1762, care a scris și *Panegiricul* lui Ștefan cel Mare, al cărui original este pierdut. De asemenea, acesta traduce, în 1779, *Cuvântul lui Ipolit*, *Cazania lui Atanasie* la Anul Nou și *Cartea Voroavei*.

O personalitate a vremii sale a fost și Amfilohie de Hotin (1730-1800) cu metania la Mănăstirea Secu și hirotonit episcop de Hotin (1767-1770). Îl întâlnim și la Iași și la Schitul Zagavia – Hârlău. Scrie *Gramatica teologhicească*, tipărită la Iași, în anul 1795, după un *Catehism* al Mitropolitului Platon Levșin al Moscovei.

De asemenea, Mitropolitul Iacob Stamati (1792-1803) a insistat în activitatea sa pastorală pe activitatea predicatorială.

Mitropolitul Veniamin Costachi al Moldovei

Zorii deșteptării culturale a neamului românesc, care au răsărit în sânul Bisericii, au vestit o nouă epocă de cultură a credinței în Moldova prin Mitropolitul *Veniamin Costachi*. Acesta s-a născut în 1768, iar la 24 de ani era deja episcop de Huși, iar la 35 de ani mitropolit al Moldovei.

Personalitatea sa complexă cuprinde și o permanentă lucrare misionar-culturală, mai ales prin tipărituri de factură teologică. În timp, cu osârdia și cu cheltuiala sa, se tipăresc *Tâlcul lui Teofilact și al celor 7 sfinte Taine*, operă a Sfântului Teofilact,

⁴¹ D. Furtună, *Preoțimea românească în secolul al XVIII-lea*, Vălenii de Munte, 1915, p. 18.

Arhiepiscopul Bulgariei, apărută în anul 1805, la Iași. Osârdia sa pentru cultură include și o lucrare personală de traducere a marilor opere teologice ale vremii. Astfel, la Mănăstirea Neamț se tipăresc *Predici la Faptele Apostolilor* (1811), lucrare numită *Chiriadromion alcătuit adică în limba elinească de Preasfinția Sa arhiepiscopul Astrahanului kir Nikifor Teotoki, iară în cea românească tălmăcită de arhiepiscopul Veniamin al Moldovei spre folosul neamului românesc*, cuprinzând 123 de tâlcuiri exegetice.

Râvna pe tărâm cultural a lui Veniamin a fost dublată de o acută conștiință practică a lucrării pastorale și misionare în rândul credincioșilor. Într-o epocă de profunde mutații sociale, în era revoluțiilor și a reconfigurării politice a Europei, în zilele când iluminismul fără Dumnezeu continua opera de secularizare a Europei, neamul românesc se înnoia prin credință, iar viața lui Hristos în sânul Bisericii era norma fundamentală a stăruinței și dăinuirii ca neam unitar, deși separat de interese imperiale vitrege. Pentru un mai puternic impact al lucrărilor teologice asupra tuturor credincioșilor, Mitropolitul Varlaam a rânduit în acest sens ca tipăriturile „să se cetească prin Biserici întru auzul părinților și a altor iubitori de Hristos creștini”⁴².

Tot Veniamin Costachi va tipări la Iași *Tâlcuirea celor patru Evanghelii după Teofilact al Ohridei*, în 1805, și *Kiriadromionul la Apostol* al lui Nechifor Teotokis (Neamț, 1811), care conține tâlcuiri și cazanii la pericopele duminicale din Apostol, adică omilii exegetice și tematice. Valoarea acestor omilii a fost subliniată de mai mulți teologi⁴³. Dintre motivele tematice folosite de Nichifor Theotokis, putem aminti credința, faptele bune, milostenia, postul, rugăciunea etc.⁴⁴.

În anul 1817 apare cartea *Predici pentru monahi – Adunare a cuvintelor celor pentru ascultare dela mulți sfinți și dumnezeiești părinți spre folosul celor întru dânsa vor voi să se grijească de mântuirea lor*, apărută la Mănăstirea Neamț cu osârdia starețului ei de atunci, Arhimandritul Silvestru. Această carte conține și *Viața Sf. Paisie de la Neamțu*, ceea ce dovedește cinstirea imediată a marelui stareț isihast de către Biserica Moldovei.

A doua ediție a *Chiriadromion*-ului de la 1801 a lui Nichifor Theotokis apare la Buzău, la 1839, iar la Iași în 1840, la tipografia Sfintei Mitropolii⁴⁵, ediție revăzută și de Arhimandritul Gherman, directorul tipografiei de la Iași în 1840.

Prefața lui Veniamin la această carte este revelatoare: „știind că turma aceasta cuvântătoare dela Dumnezeu nouă încredințată este lipsită de un mijloc ca acesta mai îndemânatic... după datoria cea păstorească, ne-am sârguit a se mai da lumină prin tipar această carte dumnezeiască”.

⁴² Ilie Gheorghită, *Grija deosebită a Mitropolitului Veniamin Costachi pentru ridicarea nivelului cultural al clerului. Considerații în jurul unei scrisori inedite*, în M.M.S., nr. 9-12, 1971, pp. 645-659.

⁴³ Diac. Drd. Marin Pană, *Lucrări omiletice în Biserica Ortodoxă Română din secolul al XIX-lea până în prezent*, în B.O.R., nr. 3-4, 1974, p. 402.

⁴⁴ Anatolie Zarea, *Înceieri la Cazaniile lui Nichifor Theotokis*, în „Studii Teologice” XVIII, nr. 3-4, p. 218.

⁴⁵ Diac. Drd. Marin Pană, *op. cit.*, p. 401.

Tipăriturile lui Veniamin Costachi nu acoperă doar domeniul omiletic, ci cuprind și florilegii de învățătură patristică, de mare importanță pentru educarea clerului și credincioșilor ortodocși.

Avântul traducerilor patristice – specific de altfel fiecărei epoci de înnoire în Ortodoxie – se exprimă prin tipărirea la Neamț, în anul 1814, a cărții *Scara preacuviosului părintelui nostru Igumenul sfintei Mănăstiri al Sinaiului*.

În 1818-1823, apare lucrarea *Cuvintele și învățăturile Preacuviosului Părintelui nostru Efreim Sirul*, în trei volume, în timpul lui Scarlat Alexandru Calimah Voievod, cu binecuvântarea lui Veniamin la tipografia Sfintei Mănăstiri Neamț⁴⁶. Opera conține o „înainte cuvântare” scrisă de ieromonahul Iosif, iar „tălmăcitoriu” a fost „dascălul și schimonahul Isaac”. O altă lucrare patristică este Cuvântul Sfântului „Grigorie de Nisis”, însoțit de o cuvântare a lui Amfilohie de Iconium. Are două volume, tipărit între 1819-1823, tot la Mănăstirea Neamț. Cităm din volumul al doilea o chemare penitențială: „Fericit lucru este a nu păcătui, dacă însă am păcătuit să plângem și să ne rugăm neîncetat ziua și noaptea”⁴⁷. Metafora orientală e îmbrăcată în domolul și duiosul grai românesc, călit prin vitregiile vremii: „Rugăciunea este păzitoarea întregii înțelepciuni, a mâniei pedepsire și a îngâmării împilare... ocârmuirea casei, tăria Împărăției, vorbire cu Dumnezeu. Rugăciunea a făcut casă din chit pentru Iona”⁴⁸.

Alți cărturari ai veacurilor XIX și XX

Cultul celor adormiți a cunoscut dintotdeauna o intensitate și o răspândire semnificative la români, care din cauza vremurilor de suferință au supraviețuit prin credința în înviere și în viață veșnică. Semnificativ este exemplul fraților Cincu, care scriu o cărticică de folos sufletesc: *Cuvânt pentru pomenirea morților*, tipărită la Iași, în anul 1858.

Teocist Scriban tipărește la 1856 *Omiletica*, la Iași. Arhimandritul Isaia Teodorescu (Popa Duhu), despre care vom vorbi ulterior, este un alt celebru orator al vremii. Cea mai celebră predică a sa este cea ținută la 14 septembrie 1861 despre Sfânta Cruce și publicată în 1861, la Iași. De asemenea, Arhimandritul Inocențiu Moisiu va publica predici în revista „Preotul”, care a apărut în anii 1861 și 1862, la Iași. Inocențiu, ajungând arhimandrit, publică în 1872, la Huși, un volum de predici, *Predicator sau carte de predici* pentru toate duminicile și sărbătorile anuale⁴⁹.

Un alt călugăr și ierarh iubitor de cultură care a activat și în Moldova este Neofit Scriban. Născut la Burdujeni în 1808, la 19 ani se face rasofor la Mănăstirea Gorovei, iar în 1833 vine la Iași la Școala de învățătură românească și intră ca paroh la Biserica „Sf. Trei Ierarhi”. În 1836 rostește în Catedrala

⁴⁶ *Ibidem*, pp. 402-403.

⁴⁷ I.P.R., p. 39.

⁴⁸ Gabriel Cocora, *Mitropolitul Veniamin Costachi, traducător și diortositor de cărți bisericești*, în B.O.R., nr. 5-6, 1981, pp. 663-668.

⁴⁹ Diac. Drd. Marin Pană, *op. cit.*, p. 406.

Moldovei un *Cuvânt panegiric la Nașterea Domnului*, iar în 1837 o serie de cuvântări. În 1838 este numit predicator al Mitropoliei, succesor al lui Sofronie Bărbosul. În anul 1838 tipărește opera sa *Catihis sau învățături de căpetenie ale Bisericii Răsăritene*. După un exil la Neamț, datorită zvonurilor că „nu prea postește și că cântă la vioară”, în 1844 termină traducerea *Pidalionului*. Între anii 1848-1862 este numit profesor la Seminarul „Veniamin Costachi”, unde predă Retorica și Filosofia. În 1861 este hirotonit arhieru, iar în 1862 episcop-vicar de Argeș⁵⁰. În domeniul omiletic, lucrarea sa de căpetenie este *Cuvinte bisericesti compuse și rostite la deosebite ocazii*, compusă din 28 de cuvântări, tipărită în 1868. Predica sa la Rusalii este un exemplu de elocvență creștină: „Să fim creștini buni, căci Duhul lui Dumnezeu Se purta preste ape în timpul facerii lumii și prin urmare și azi plutește peste adâncul cel fără de fund al firei noastre”⁵¹.

Adevăratul continuator al lui Veniamin Costachi a fost Mitropolitul Iosif Nănescu⁵². Îl întâlnim încă de timpuriu, în 1846, când Ierodiaconul Iosif a rostit o cuvântare la 40 de zile de la trecerea la Domnul a Episcopului Chesarie al Buzăului, ctitorul seminarului din Buzău. Cea mai cunoscută predică a sa rămâne cea rostită în 1887 la Iași cu prilejul sfințirii Catedralei din Iași și multe altele, în perioada 1846-1892⁵³.

Mitropolitul Moldovei, Sofronie Miclescu va binecuvânta apariția la Iași, în anul 1859, a manualului de omiletică *Principii de retorică și elocvența amvonului* și a cărții *Modele de elocvență bisericască*, semnate de Episcopul Dionisie Romano al Buzăului.

Episcopul Hușilor, Silvestru Bălănescu, publică în 1876 studiul *Necesitatea predicei*, publicat în B.O.R. în anul 1876⁵⁴. De asemenea, cărturarul Constantin Erbiceanu publică studiul *Predica în Biserică*⁵⁵. Era deja vremea studiilor teologice sistematice asupra necesității predicii și a diferitelor moduri de discurs omiletic și pastoral.

Unul dintre marii cărturari ai Bisericii românești a fost Melchisedec Ștefănescu (1823-1892), profesor al Seminarului de la Socola (1843-1856) și episcop al Romanului (1879-1892). Acesta scrie biografii, studii istorice, traduceri, florilegii etc. El traduce, în 1883, *Șasezeci și patru Cuvinte sau Predice* ale Sf. Ioan Hrisostom. A scris și numeroase omilii la Sărbători, rămase în manuscris. Cea mai importantă lucrare a sa pe tărâm omiletic este manualul *Teologie Pastorală*, Iași, 1862, care cuprinde și un mic tratat omiletic.

Teodor Ghiga, licențiat în teologie al Academiei din Kiev, profesor al Liceului Panu din Huși, a publicat o *Carte de predici* în 1896, volumul cuprinzând 46 de predici la principalele sărbători creștine.

⁵⁰ Cf. C. Erbiceanu, *Viata și activitatea Preasfintitului Neofit Scriban*, București, 1883, pp. 5, 8, 17 ș.u.

⁵¹ *Cuvinte bisericesti compuse și rostite la deosebite ocazii*, 1868, București, p. 89.

⁵² I.P.R., p. 168.

⁵³ Diac. Drd. Marin Pană, *op. cit.*, p. 404.

⁵⁴ I.P.R., p. 547.

⁵⁵ În revista B.O.R., 1888, p. 602.

Vasile Mitrofanovici, mare profesor al Facultății de Teologie de la Cernăuți va publica tratatul său *Omiletica Bisericii dreptcredincioase răsăritene* (1875). Acest tratat cuprinde 771 de pagini și analizează pe larg toate temele de interes omiletic (printre capitolele cărții putem menționa *Despre materia cuvântării, Izvoare generale pentru desfășurarea predicii, Calitățile predicatorului* etc.). Tot în 1875 se publică la Iași *Retoria* lui Dimitrie Gusti.

Unul dintre profesorii de omiletică importanți ai Moldovei la cumpăna dintre secolele XIX și XX este George Aramă, profesor de seminar la Huși și la Seminarul „Veniamin” (1887-1915). Acesta scrie *Curs de Omiletică*, publicat la București în anul 1903, și *Elemente de Omiletică Specială sau povătuiri și îndrumări speciale de cuvântări bisericești precedate de noțiuni despre istoria elocvenței bisericești*, tipărită tot la București, în 1930.

Dar nu numai profesorii de seminar teologic vor scrie predici de renume în istoria Bisericii, ci și preoții de parohie. Astfel, Preotul Teodor Panaitescu tipărește la Tecuci, în 1908, o carte de *Predici populare*, iar economul Ioan Grigoriu a tipărit, în 1909, 21 de cuvântări sub titlul *Viața creștină*, apărută la Vaslui. Preotul iconom Ioan Tincoca, protoiereu al județului Iași, a publicat în 1911 o carte, *Predicatorul*, conținând 40 de predici pentru duminici. Ioan Beldie, 1887-1954, profesor de teologie exegetică și sistematică la Seminarul „Sf. Andrei” din Galați scrie *Cuvântări catehetice*, publicate la Craiova, în anul 1914, și *Predici populare, Pe marginea Evangheliei* etc.

Preotul Dimitrie Furtună, directorul liceului din Dorohoi, publică în 1918 o broșură, *Pentru ridicarea culturală a unei Biserici – 9 cuvântări de educație creștină*. Preotul Nicolae Hodoroabă din Ibănești (jud. Dorohoi) publică lucrarea *Cuvinte către ostași – 1921*, conținând 30 de cuvântări moralizatoare și de însuflețire a eroilor care au murit pentru idealul unității și libertății de neam. Tot sub semnătura lui va apărea și cartea de predici *Din fața altarului*, Iași, 1925.

Însuși Mitropolitul Pimen al Moldovei scrie o carte, *Jurământul și cuvinte ostășești*, în 1914, publicată la București în același an, pentru însuflețirea eroilor patriei.

Atanasie Teodosie, episcop de Roman între 1912-1923, a tradus *Omiliile Sf. Ioan Gură de Aur la Epistolele pauline*, în 9 volume, la Iași și București între anii 1901-1923⁵⁶. Nectarie Cotlarcu, Mitropolit al Bucovinei, între 1924-1935, scrie lucrarea de omiletică *Treptele formale psihologice în predică*, tipărită la Cernăuți, în anul 1923, și *Chestiuni omiletice*, publicată în revista „Candela” în anii 1923 și 1924. Un alt ierarh predicator de seamă a fost Episcopul Nicodim care scrie *Dumnezeu și dreptatea Lui*, tipărită la Neamț în 1930, și *Semințe evanghelice pentru ogorul Domnului*, lucrare de predici în 12 volume, Neamț, 1932-1936, *Mâna lui Dumnezeu în lumea văzută*, Neamț, 1931, și *Călăuza creștinului în Biserică*, Neamț, 1936, lucrare care s-a bucurat de o certă notorietate printre preoții moldoveni.

Preotul Ilarion Mircea publică, în 1921, lucrarea *Cuvântări bisericești*, apărută la Roman.

⁵⁶ Diac. Drd. Marin Pană, *op. cit.*, p. 406.

Nicolae Donoș, 1885-1960, profesor la Seminarul „Veniamin” din Iași între 1930 și 1941, scrie *Modele de cuvântări bisericesti*, apărută la Huși în 1927, și *Tâlcuirea „Rugăciunii domnești”*, Huși, 1928. Preotul Teodor Lăzescu scrie cartea *Izvoare pentru predicile și omiliile din Duminici și sărbători*, apărută la Roman, în 1936. Preotul Olivian Soroceanu scrie *Predici festive*, lucrare apărută la Suceava, în 1939.

Mitropolitul Visarion Puiu (1879-1964), Mitropolit al Bucovinei (1935-1940) și Mitropolit al Transnistriei (1942-1943), a fost unul dintre cărturarii de seamă ai perioadei interbelice. Nevoit să se refugieze în Occident datorită prigoanei sovietice staliniste, condamnat la moarte la 21 februarie 1946, de *Tribunalul Poporului* din București, întunecata instanță stalinistă de reprimare a oricărei rezistențe culturale ori naționale, Mitropolitul Visarion a condus o eparhie românească din exil având drept catedrală o biserică românească din Paris. Înainte de exil, scrie *Câteva cuvântări bisericesti* (București, 1904), *Predici pentru orașe* (Chișinău, 1920), *Glas în pustie* (Chișinău, 1931 și 1935)⁵⁷.

Preotul Ștefan Slevoacă (1912-1998) este fără îndoială unul dintre marii predicatori români ai secolului al XX-lea, cărțile sale de predică constituind o prezentă constantă și stăruitoare în biblioteca preoților. Predicator al Catedralei mitropolitane din Cernăuți, asistent al Facultății de Teologie Ortodoxă din același oraș, mutată apoi la Suceava (1938-1948), preot în jud. Suceava, apoi în America, scrie: *Popasuri duhovnicești*, *Predici la toate duminicile de peste an*, apărută la Râmnicu Vâlcea în 1945, 322 pagini, *Predici pentru toate duminicile și sărbătorile anului bisericesc*, București, 1979, *Făclii pentru dreapta credință*, Predici, Buzău, 1985, *Din tezaurul Ortodoxiei*, Cateheze, Buzău, 1990, *Raze din lumina lui Hristos*, Buzău, 1996. Alte numeroase predică i-au fost publicate în periodice bisericesti: „Candela”, „Mitropolia Moldovei și Sucevei” etc.

Cel mai important predicator al Bisericii din Moldova în veacul al XX-lea este Părintele Arhimandrit Ilie Cleopa de la Mănăstirea Sihăstria (1912-1998). Scrierile sale, *Predici la Praznice împărătești și la sfinții de peste an*, Ed. Episcopiei Romanului, 1986, *Predici la Duminicile de peste an*, Ed. Episcopiei Romanului, 1990, dar mai ales *Urcuș spre Înviere*, Mănăstirea Neamț, 1992, sunt de nelipsit în lucrarea misionară a preoților de azi. Predicile sale sunt de mare actualitate tocmai pentru că nu zăbovește prea mult la aspectele trecătoare ale societății, ci pătrunde adânc în teologia plină de semnificații mistice și pedagogice a Sfinților Părinți. Opera sa este un adevărat compendiu patristic, mai ales că învățăturile marilor părinți ai Ortodoxiei sunt articulate coerent, într-un corpus omiletic al cărui părți sunt complementare și cuprind toate conotațiile textului sacru: biblice, liturgice, istorice, mistice, într-o sinteză unică.

De asemenea, Prea Fericitul Părinte Teoctist Arăpașu, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, a publicat lucrarea de predică și alocuțiuni în mai multe volume: *Pe treptele slujirii creștine*, vol. I-X, 1980-2001, volumul I fiind reeditat în 1992 sub titlul *Slujind altarului străbun*. Părintele de pioasă memorie Constantin

⁵⁷ Gheorghe Comșa, *Istoria predicii la români*, București, 1921, pp. 98-100.

Galeriu, profesor de Catehetică și Omiletică la Facultatea de Teologie Ortodoxă din București (1973-2002), este moldovean din Răcățău-Horgești, jud. Bacău, însă toată lucrarea sa omiletică s-a desfășurat la Ploiești și București.

Periodice bisericești cu conținut omiletic

Avântul culturii românești din secolul al XIX-lea va include și o puternică activitate jurnalistică, publicațiile bisericești devenind din ce în ce mai populare și mai prezente în viața credincioșilor. Este epoca ziarului, adică al culturii versatilității și accesibile, în care credința stămoșească se împletește cu actualitatea idealurilor neamului românesc.

În 1829, cu sprijinul Mitropolitului Veniamin Costachi al Moldovei, apare în Iași cea dintâi gazetă din Moldova – „Albina românească”, în care apăreau periodic predici și traduceri de texte cu conținut religios. De asemenea, revista „Pro-pășirea” conținea și texte religioase. Economul Amfilohie Ionescu publică în „Monitoriul Oficial” „cuvântări cătră trupă” (1863-1865), adică predici moralizatoare cu un conținut religios și patriotic.

La 15 aprilie 1861, apare la Iași revista „Preotul” având doi redactori: ieromonahul Climente Nicolau și ierodiaconul Inochentie. Având drept scop principal „prezentarea învățaturii Bisericii Ortodoxe în tot ceea ce privește dogma și morala creștină”⁵⁸. Redactorii acestei publicații erau conștienți de pionieratul unei atari întreprinderi, dar și de vocația nobilă a jurnalisticii bisericești și de importanța prediciei în Bisericile ortodoxe: „Noi nădăjduim și credem cu neîndoire că întreprinderea noastră va fi, oarecum, începutul unei întinse și zeloase jurnalistici bisericești, care, cu noi și după noi, va lucra la învierea obștească a credinței și a simțului religios, la ridicarea și la înălțarea clerului la treapta de unde el, după menirea sa, trebuie să fie lumină în cuvântul sau la înflorirea și întărirea împărăției lui Hristos între noi, cum și a Bisericii și a nației noastre române”. Aceste cuvinte cu valoare de testament își vădesc actualitatea în lumina istoriei.

Arhimandritul Isaia Teodorescu (1812-1877), zis *Popa Duhu*, imortalizat de marele povestitor Ion Creangă, a fost și profesor de Omiletică la Seminarul de la Socola, între anii 1840-1846. El este cel care a întemeiat, împreună cu iconomul Constantin Știubei, foaia bisericească „Predicatorul moralului evanghelic sau al umanității” (1864-1865)⁵⁹, foaie bisăptămânală, a cărei colecție se păstrează la Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași. În această publicație, Popa Duhu a publicat multe predici, iar altele în foaia „Preotul” din Iași. La deschiderea anului școlar la Seminarul teologic de la Socola, în ziua de 21 septembrie 1864, Isaia Teodorescu afirmă: „Se cere deci tuturor clericilor ca să se predice poporului luminile ce au căpătat fiecare în școală, să facă să răsune

⁵⁸ Revista „Preotul”, nr. 1, 1861, p. 2.

⁵⁹ Ghe. Burcă, *Publicații periodice religioase din secolul al XIX-lea în Moldova*, în M.M.S., nr. 7-8, 1976, p. 512.

sfintele amvoane care tac mute și așteaptă, să predice cu o suferință, cu o nevointă și răbdare neexplicabilă, cu modestie, cu indulgență și iertare evanghelică”⁶⁰. Acest text a fost publicat în primul număr al foaiei „Predicatorul”.

Printre predicatorii iscușiți ai aceluși timp menționăm și pe arhimandriții Sofronie Barbovski și Isaia Giușcă⁶¹. Valoarea educativă și dinamismul misionar al predicilor publicate în foaia „Predicatorul” se pot vedea și din faptul că unele omilii rostite de seminariști în timpul cursurilor de Omiletică de la școală erau publicate în ziar. Se tratau o multitudine de teme teologice, exegetice, misionare și patriotice⁶².

La 1 octombrie 1868 apare, tot la Iași, „Foaie oficială bisericească a Sfintei Mitropolii a Moldovei”, iar în 1882 apare ziarul eclesiastic literar „Deșteptarea”, cu apariție bilunară.

În ziua de 1 iulie 1882, apare la Cernăuți jurnalul bisericesc literar „Candela”, sub conducerea redactorului Vasile Mitrofanovici. Acest jurnal s-a dovedit a fi cel mai longeviv periodic bisericesc al veacului al XIX-lea, numărând 33 de ani de apariție neîntreruptă. „Candela” va fi unul dintre periodicele de o certă importanță omiletică, conținând numeroase predici, mai ales ocazionale. În această revistă își vor aduce contribuția nume mari ale teologiei românești precum: V. Mitrofanovici, T. Tarnavski și E. Voiutski, profesori la Facultatea de Teologie din Cernăuți. Ultimii doi publică la Cernăuți 5 tomuri de predici, în anii 1896, 1898, 1900. La 25 martie 1883, apare „Revista Teologică”, iar la Galați se înființează, în 1889, revista „Biserica și Școala”.

Din 1 septembrie 1898, se tipărește la Iași și apoi la București de două ori pe lună – timp de 44 de ani – revista bisericească și didactică „Viitorul”.

În secolul al XX-lea, cele mai importante periodice cu un conținut omiletic au fost cele trei reviste centrale bisericești: „Ortodoxia”, „Studii Teologice” și „Biserica Ortodoxă Română”, precum și cele cinci reviste mitropolitane: „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, „Glasul Bisericii”, „Mitropolia Ardealului”, „Mitropolia Olteniei” și „Mitropolia Banatului”. O călăuză de mare importanță pentru aflarea și utilizarea predicilor toate aceste opt reviste de cultură teologică a fost creată de Pr. Prof. Ioan N. Floca, care publică „un indice bibliografic și tematic al bogatului material cuprins în mii de pagini de revistă”. Acest indice cuprinde toate predicile publicate între anii 1949 și 1964. Materialul este sintetizat astfel: *Predici la Praznicele de peste an*, *Predici la Sărbătoarea Paștilor*, *Predici la Duminicile de peste an*, *Predici tematice* (în ordine alfabetică)⁶³.

De asemenea, Pr. Armand Munteanu va publica un indice tematic numit *Călăuză omiletică*, în „Glasul Bisericii”, nr. 5-6, 1968.

*

Toți acești predicatori și-au adus contribuția lor la propovăduirea Evangheliei lui Hristos, împlinind prin viața lor porunca Mântuitorului: „Mergând învățați

⁶⁰ „Predicatorul moralului evanghelic sau al umanității”, nr. 1, 1864, p. 4.

⁶¹ Ghe. Burcă, *op. cit.*, p. 512.

⁶² *Ibidem*, pp. 516-518.

⁶³ A se vedea „Mitropolia Ardealului”, nr. 11-12, 1966.

toate neamurile, botezându-i pe ei în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, învățându-i pe ei să păzească toate câte v-am poruncit vouă. Și iată, Eu sunt cu voi în toate zilele până la sfârșitul veacului” (Matei 28, 19-20). Predica Bisericii aduce, pe lângă cunoașterea poruncilor lui Dumnezeu, acel suflu nou și înnoitor al vieții în Hristos, iar prezența și eficacitatea ei nu sunt numai de moment, ci se odihnește în comuniunea veșnică a lui Dumnezeu cu oamenii, iar consecințele ei luminoase ajung până la Judecata finală a lui Dumnezeu.

Bibliografie

- Stefan Bârsănescu, *Învățământul oral prin predică, cel dintâi sistem de învățământ de durată la români*, Editura Academiei, București, 1971.
- Stefan Bârsănescu, *Pagini nescrise din istoria culturii românești*, București, 1971;
- Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, Tomul I, București, 1903.
- Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, Tomul III, București, 1936.
- Teodor Bodogae, *Mitropolitul Varlaam ca teolog*, în M.M.S., 1957, nr. 10-12.
- Ghe. Burcă, *Predica liturgică*, în M.M.S., 1973, 1-2, pp. 81-113.
- Ghe. Burcă, *Publicații periodice religioase din secolul al XIX-lea în Moldova*, în M.M.S., nr. 1-2 și 7-8, 1976.
- Ariadna Camariano-Cioran, *Academiile domnești din București și Iași*, București, 1971.
- Chrestomatie română*, vol. I, București, 1891.
- Gabriel Cocora, *Mitropolitul Veniamin Costachi, traducător și diortositor de cărți bisericești*, în „Biserica Ortodoxă Română”, 5-6, 1981.
- Gheorghe Comșa, *Istoria predicii la români*, București, 1921.
- Daniel, *Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Dăruire și Dănuire, Raze și chipuri de lumină din istoria și spiritualitatea românilor*, Trinitas, 2005.
- Stefan Dinulescu, *Viața și scrierile lui Dosoftei, Mitropolitul Moldovei*, Cernăuți, 1885.
- N. Donos, *Modele de cuvântări bisericești*, Huși, 1927.
- D. Furtună, *Preoțimea românească în secolul al XVIII-lea*, Vălenii de Munte, 1915.
- Arhim. Ghenadie Enăceanu, *Petru Movilă – activitatea lui*, în B.O.R., 1, 1883.
- C. Erbiceanu, *Viața și activitatea Preasfințitului Neofit Scriban*, București, 1883.
- Ilie Gheorghită, *Grija deosebită a Mitropolitului Veniamin Costachi pentru ridicarea nivelului cultural al clerului. Considerații în jurul unei scrisori inedite*, în M.M.S., 9-12, 1971.
- Nicolae Iorga, *Istoria literaturii religioase a Românilor – până la 1688*, București, Atelierele Grafice I.V. Socecu, 1904.
- N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, vol. III, Vălenii de Munte, 1909.
- Episcopul Melchisedec, *Mitropolitul Grigorie Tamblac*, în „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filosofie”, an II, vol. III, București, 1884.
- Melchisedec, *Episcopul Romanului, Memoriu despre starea preoților din România și despre pozițiunea lor Morală și Materială*, București, 1888.
- V. Melchisedek, *Catalogul manuscriptelor din Neamț*, în Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie, II, 1898.
- Pr. Prof. Dr. Al. Moraru, *Ideea de pocăință în Cazania lui Varlaam – 1643*, în B.O.R., 10-12, 1993.

Prof. Dr. Pandele Olteanu, *Importanța „Cărtii românești de învățătură” denumită și Cazania Mitropolitului Varlaam al Moldovei la împlinirea a 350 de ani de la tipărire, 1643-1993*, B.O.R. 1-3, 1993.

Liviu Onu, *O contribuție valoroasă la dezvoltarea limbii literare: Cazania lui Varlaam*, în *Buletinul Universităților V. Babeș și Bolyai*, vol. I, nr. 1-2, Cluj, 1956.

Diac. Drd. Marin Pană, *Lucrări omiletice în Biserica Ortodoxă Română din secolul al XIX-lea până în prezent*, în B.O.R., nr. 3-4, 1974.

Ștefan Pascu (ed.) et alii, *Istoria învățământului în România*, vol. I (de la origini până la 1821), București, 1983.

Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, București, 1952.

Mircea Păcurariu, *Istoria învățământului în Biserica Ortodoxă Română*, B.O.R. 99, 1981, 9-10.

Augustin Z. Pop, *Cazania Mitropolitului Varlaam după 300 de ani*, în „Universul literar”, 10 mai 1944.

Drd. Ioan D. Popa, *Valoarea omiletică a Cazaniei lui Varlaam*, în B.O.R. nr. 5-6, 1971.

Pr. Asist. Gabriel Popescu, *Predica în Biserica Ortodoxă Română în vremea noastră*, în B.O.R., 11-12, 1972.

Pr. Dr. Gabriel Popescu, *Predică și predicator în Biserica Ortodoxă Română*, în S.T., 1971, nr. 1-2.

Teodor M. Popescu, *Primii didascoli creștini*, București, 1932 (extr. din S.T. 3, 1937, 2).

Pr. Scarlat Porcescu, *Locul Mitropolitului Varlaam în Biserica Ortodoxă și în viața culturală a poporului român*, în M.M.S., XXXIII, 1957, nr. 10-12.

Revista Preutul, nr. 1, 1861.

Revista Predicatorul moralului evanghelic sau al umanității, nr. 1, 1864.

Grigore Scorpan, *Locul Cazaniei lui Varlaam în vechea noastră literatură omiletică din veacul al XVI-lea și al XVII-lea*, în *Cercetări istorice XIII*, nr. 1-2 Iași, 1943.

Neofit Scriban, *Cuvinte bisericesti compuse și rostite la deosebite ocazii*, 1868, București.

Liviu Stan, *Mireni în Biserică. Importanța elementului mirean în Biserică și participarea lui la exercitarea puterii bisericesti*. Studiu canonic-istoric, Sibiu, 1939;

Melchisedec Ștefănescu, *Cronica Hușilor*, București, 1869.

Maria Magdalena Székely și Ștefan Gorovei (ed.), *Ștefan cel Mare și Sfânt (1504-2004). Portret în cronică*, Editura Mănăstirii Putna, 2004.

Georgius M. Thomas, *Codices manuscripti Bibliothecae Regiae Monacensis*, Munchen, 7, 1858.

Varlaam, *Cazania*, Ed. J. Byck, București, 1943.

Anatolie Zarea, *Înceieri la Cazaniile lui Nichifor Theotokis*, în „Studii Teologice” XVIII, nr. 3-4.

Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenburgen*, I, Sibiu, 1892, nr. 69.

**Preaching of the Gospel
- The contribution of the Church of Moldavia -**

The study „The contribution of the Church of Moldavia in the preaching of the Gospel” is a homiletic-historical research written by Drd. Ioan Valentin Istrati that presents the major contribution of the Church of Moldavia during the centuries in the mission of preaching the Word to the people. The introduction speaks about the christological principles of the word in the Church. In the ecclesial context, every word is founded on the Word of God, Our Saviour Jesus Christ. So, the utterance in the Church means participation at the extension of Christ in the hearts of believers. After such a preliminary work, the unique character of the Romanian Christendom is affirmed, with its synthesis between Roman language and Eastern understanding of faith. The next chapters speak about the work of preaching in the medieval centuries, after the beginning of the Metropolitanate of Moldavia. The great personalities of Metropolitan Varlaam (who wrote a „Romanian Book of Teaching” - a set of sermons for the entire liturgical Year), Metropolitan Dosoftei (who translated from Greek the Divine Liturgy and the Psalter), Metropolitan Iacov of Putna, Metropolitan Veniamin Costachi etc. are presented. Also the necessity of a proper preparation for the future priests is emphasized with all the work of clergy and lay people in the understanding and transmission of the right faith (the etymological meaning of Orthodoxy). The next chapter presents the Church periodicals with a homiletic content, analysing the importance of preaching in the life of the Church as a way to live the life of Christ.